

Emilie Kalínská
a kolektiv

Mezinárodní obchod v 21. století

- Aktuální trendy ve vývoji mezinárodních ekonomických vztahů
- Efekty mezinárodního obchodu
- Mezinárodní měnový systém
- Obchodní politika
- Podnikatelské prostředí

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

**Doc. Ing. Emilie Kalínská, CSc.
a kolektiv**

Mezinárodní obchod v 21. století

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4242. publikaci

Autorský kolektiv:

Doc. Ing. Emilie Kalínská, CSc. – kapitola 4, podkapitola 1.2, celková redakce knihy, úvod a závěr

Ing. Radek Čajka – kapitola 2

Ing. Iveta Černá, Ph.D. – kapitola 5, podkapitola 3.2, podkapitola 2.4 a Summary v AJ

Ing. Ilya Bolotov, MAE – podkapitoly 1.1, 1.3

Ing. Ludmila Štěrbová, CSc. – kapitola 6, podkapitoly 3.1, 3.3

Kapitola 5, 6, podkapitola 2.4, 3.1, 3.2 a 3.3, Summary vznikly v rámci řešení Výzkumného záměru FMV VŠE v Praze MSM6138439909 „Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti“.

Odborní recenzenti:

Doc. Ing. Božena Kadeřábková, CSc.

Doc. Ing. Josef Malý, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědný redaktor Mgr. Petr Mušálek

Sazba Jan Šístek

Počet stran 232

První vydání, Praha 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2010

Cover Photo © fotobanka allphoto

ISBN 978-80-247-3396-8 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7513-5 (elektronická verze ve formátu PDF) © Grada Publishing, a.s. 2012

Upozornění

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být reprodukována a používána v elektronické podobě, kopírována a nahrávána bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Obsah

O autorech	9
Úvod	11
1 Aktuální trendy ve vývoji mezinárodních ekonomických vztahů	13
1.1 Mezinárodní obchod se zbožím a službami 2007–2009	14
1.1.1 Vznik a průběh světové krize	14
1.1.2 Dopady krize na mezinárodní obchod	19
1.2 Mezinárodní pohyb kapitálu (se zaměřením na přímé zahraniční investice) v letech 2007–2009	26
1.2.1 Obecné vymezení mezinárodního kapitálu (podle metodiky MMF)	26
1.2.2 Přímé zahraniční investice a jejich význam v ekonomice	28
1.2.3 Mezinárodní pohyb přímých zahraničních investic v letech 2007–2009	30
1.2.4 Rating	32
1.3 Hlavní subjekty mezinárodních ekonomických vztahů	35
Literatura	42
2 Efekty mezinárodního obchodu	45
2.1 Liberalismus	46
2.1.1 Historický přehled	46
2.1.2 Klasická politická ekonomie	47
2.1.3 Neoklasická ekonomie	51
2.2 Protekcionismus	53
2.2.1 Merkantilismus	54
2.2.2 Situace v méně rozvinutých zemích a důvody k protekcionismu	55
2.3 Efekty protekcionistačské obchodní politiky	57
2.3.1 Zavedení cla v malé otevřené ekonomice	57
2.3.2 Zavedení cla ve velké ekonomice	59
2.3.3 Zavedení kvóty v malé ekonomice	61
2.4 Alternativní teorie mezinárodního obchodu	62
2.5 Ekonomická integrace a její vazby na mezinárodní obchod	63
2.6 Vývoj měnové integrace v rámci Evropských společenství	65
2.6.1 Období spolupráce na mezivládní úrovni	66
2.6.2 Období počínající užší kooperace	67
2.6.3 Období příprav a vzniku měnové zóny v rámci Evropských společenství	70
2.7 Základní prvky analýzy měnového kurzu	77
2.7.1 Základní pojmy	77
2.7.2 Determinace měnového kurzu	79
2.7.3 Teorie úrokového diferenciálu	84
2.8 Typy kurzových režimů	86
Literatura	88

3 Obchodní politika	91
3.1 Zahraničně-obchodní politika	92
3.1.1 Pojem a pojetí obchodní politiky	92
3.1.2 Směry obchodní politiky	93
3.1.3 Nástroje na ochranu vnitřního trhu a podporu vývozu	95
3.1.4 Tarifní a netarifní nástroje	97
3.1.5 Autonomní a smluvní nástroje	99
3.2 Mezinárodní obchodní politika – WTO	102
3.2.1 Terminologický úvod	102
3.2.2 Historické pozadí od vzniku GATT po založení WTO	103
3.2.3 Členská a smluvní základna	104
3.2.4 Orgány WTO a zájmová uskupení členských zemí	106
3.2.5 Základní principy a výjimky z nich, postavení rozvojových zemí	107
3.2.6 Hlavní úkoly WTO	109
3.2.7 Antidumpingové řízení dle pravidel WTO – aplikace v EU	113
3.2.8 Diskuse nad vybranými důsledky existence GATT/WTO	117
3.3 Společná obchodní politika Evropské unie	120
3.3.1 Cíle a obsah	120
3.3.2 Právní základ a procedury	123
3.3.3 Výlučné kompetence	126
3.3.4 Ochrana vnitřního trhu a podpora vstupu na třetí trhy	134
3.3.5 Mezinárodní smlouvy, členství EU v mezinárodních organizacích a obchodní dohody	137
3.3.6 Obchodní politika členských států EU – příklad ČR	143
Literatura	148
4 Mezinárodní měnový systém	155
4.1 Obecné vymezení mezinárodního měnového systému	156
4.2 Brettonwoodský mezinárodní měnový systém	156
4.3 Evropský mezinárodní měnový systém	159
4.3.1 Vývoj spolupráce v měnové oblasti po druhé světové válce	159
4.3.2 Příprava měnové unie	161
Literatura	164
5 Podnikatelské prostředí	165
5.1 Podnikatelské prostředí v mezinárodním srovnání	166
5.1.1 Podnikatelské prostředí a jeho složky	166
5.1.2 Vypovídací schopnost vybraných ukazatelů kvality podnikatelského prostředí	167
5.2 Podnikatelské prostředí v České republice	171
5.2.1 Ekonomické prostředí	171
5.2.2 Vybrané aspekty právního prostředí	181
5.2.3 Politické a technologické prostředí	182
5.3 Formy a nástroje podpory podnikatelského prostředí	184
5.3.1 Pojem podpora podnikatelského prostředí	184
5.3.2 Obecné vazby na hospodářskou politiku	186
5.3.3 Vazby na ochranu hospodářské soutěže	188

5.3.4	Stručný přehled podpory podnikání v ČR	190
	Literatura	193
	Přílohy 5.1–5.4	197
6	Mezinárodní instituce v mezinárodním obchodě	199
6.1	Mezivládní organizace	200
6.1.1	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj	200
6.1.2	Světová celní organizace	202
6.1.3	Konference o obchodu a rozvoji	202
6.1.4	Mezinárodní obchodní centrum	204
6.1.5	Evropská hospodářská komise	204
6.1.6	Komise pro mezinárodní právo	206
6.1.7	Mezinárodní ústav pro sjednocení soukromého práva	207
6.1.8	Banka pro mezinárodní platy	207
6.1.9	Brettonwoodské instituce	208
6.1.10	Regionální banky	211
6.1.11	Další organizace	214
6.2	Nevládní organizace	216
6.2.1	Mezinárodní obchodní komora	216
6.2.2	Světová federace obchodních míst	216
	Literatura	217
	Závěr	219
	Seznam zkratk	220
	Summary	224
	Rejstřík	225

O autorech

Doc. Ing. Emilie Kalínská, CSc.

Narodila se roku 1943 v Praze, v roce 1965 absolvovala obor Politická ekonomie (PE) na VŠE Praha. V roce 1978 obhájila disertační práci a získala titul CSc. v oboru PE, v roce 1983 byla jmenována vědeckou radou UK docentkou oboru PE. V průběhu uplynulých 45 let většinou pracovala v oblasti výzkumu a vysokého školství, výjimkou bylo období 1991–1998, kdy byla zaměstnána v SBČS, později ČNB v Praze. Během pracovní aktivity absolvovala mnoho studijních pobytů doma i v zahraničí, zúčastnila se mnoha konferencí – většinou v zahraničí a na mnoha z nich vystupovala. Jako příklad možno uvést úspěšné absolvování postgraduálních kurzů na Lomonosově univerzitě v Moskvě (1975 a 1984), dále kurz v Amsterdamu na Amsterdam Institute of Finance (1992) a ve Vídni na Joint Vienna Institute (1973). V průběhu působení v ČNB pracovně navštívila Londýn, kde blíže poznala množství bank a burzu. Stejnou zkušenost získala v Amsterdamu a Haagu. Od roku 1998 je zaměstnána na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE Praha. Nejprve na katedře světové ekonomiky, od února 2001 na katedře mezinárodního obchodu. Publikovala řadu článků z oblasti transformace zemí střední a východní Evropy, globálních kapitálových toků, východního rozšíření EU a především mezinárodního obchodu (MO). Vedla autorské kolektivy při vypracování dvojích skript a dalších učebních pomůcek. Na katedře MO vyučuje v základním bakalářském kurzu, v magisterském kurzu i v doktorském studiu, kde vyškolila větší množství doktorandů.

Ing. Radek Čajka

V roce 2008 dokončil studia oboru Mezinárodní obchod na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Na stejné fakultě nyní dokončuje postgraduální studium a od roku 2009 působí jako asistent na katedře mezinárodního obchodu. V rámci výzkumné činnosti se věnuje zejména problematice procesu měnové integrace v Evropě a měnovým kurzům. V tomto ohledu je autorem řady odborných článků a pravidelně se aktivně účastní domácích a zahraničních ekonomických konferencí.

Ing. Iveta Černá, Ph.D.

V roce 2004 ukončila magisterské studium na Vysoké škole ekonomické v Praze v oboru Mezinárodní obchod s vedlejší specializací Komerční jazyky (francouzština, angličtina, španělština). V roce 2003 získala diplom Pařížské obchodní komory DFA 2. V rámci vypracovávání diplomové práce zaměřené na srovnání systému podpory vývozu v ČR a ve Velké

Británii absolvovala v roce 2003 stáž na Ministerstvu průmyslu a obchodu ČR. Po půlročním pobytu v Irské republice nastoupila na doktorské studium v oboru Mezinárodní ekonomické vztahy, opět na VŠE v Praze, které ukončila v roce 2008. Disertační práce se orientovala na srovnání systému podpory podnikání v ČR a ve Velké Británii. V průběhu doktorského studia byla spoluautorkou odborných studií pro Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, zaměřených na evaluaci implementace Operačního programu Průmysl a podnikání a úlohu vysokých škol v rozvoji inovačního prostředí a inovačního podnikání v ČR. Od roku 2005 působí na katedře mezinárodního obchodu Fakulty mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Vyvíjí pedagogické a vědecko-výzkumné aktivity zaměřené na oblast podpory podnikání, zahraniční a mezinárodní obchodní politiky, mezinárodního obchodu a mezinárodních obchodních operací. Od roku 2007 se účastní výzkumného záměru FMV VŠE „MŠM6138439909 – Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti“.

Ing. Ilya Bolotov, MAE

Od roku 2009 je absolventem oboru Mezinárodní obchod na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. V současné době je studentem stejnojmenného doktorského studijního programu na téže fakultě. Ve své disertaci se zabývá analýzou světové finanční a ekonomické krize, jejími dopady na mezinárodní ekonomické vztahy a na ekonomiku Ruské federace. V rámci doktorského studia se rovněž podílí na výuce předmětu 2MO301 Mezinárodní obchod pro bakalářské studium. Mimo Fakultu mezinárodních vztahů vystudoval také postgraduální kurz MASTER Management et Administration des Entreprises na Francouzsko-českém institutu řízení (IFTG, vzdělávací středisko VŠE v Praze) v roce 2010.

Ing. Ludmila Štěrbová, CSc.

Je ředitelkou dvouletého magisterského programu International Business – Central European Business Realities na VŠE v Praze, kde zároveň vyučuje na katedře mezinárodního obchodu. Přednáší také na univerzitách v Lyonu, Moskvě, Mohuči a Innsbrucku, spolupracuje s Evropskou hospodářskou komisí OSN jako členka týmu specialistů na práva k duševnímu vlastnictví, je externí lektorkou Úřadu průmyslového vlastnictví. V letech 1984–2006 zastávala různé pozice na Ministerstvu průmyslu a obchodu ČR a strávila pět let jako diplomatka na Stálé misi ČR pro mezinárodní organizace v Ženevě, kde zastupovala ČR ve Světové obchodní organizaci a Světové organizaci duševního vlastnictví, koordinovala regionální skupinu států střední Evropy a Pobaltí ve WIPO (*World Intellectual Property Organization* – Světová organizace duševního vlastnictví), předsedala Lisabonské unii WIPO a zastávala funkci místopředsedkyně a výkonné předsedkyně Rozpočtového a programového výboru WIPO. Věnuje se problematice mezinárodního obchodu, zejména mnohostrannému obchodnímu systému, obchodní politice a obchodním aspektům práv k duševnímu vlastnictví. V uvedených oblastech intenzivně publikuje a vystupuje na mezinárodních konferencích, poskytuje televizní a rozhlasové komentáře a spolupodílí se na řešení výzkumného záměru Fakulty mezinárodních vztahů VŠE „Governance v kontextu globalizované společnosti a ekonomiky“.

Úvod

Autorský kolektiv z řad členů katedry mezinárodního obchodu předkládá odbornou publikaci věnovanou problematice mezinárodního obchodu v širších souvislostech mezinárodních ekonomických vztahů v období koncem první dekády nového, 21. století. Odborná publikace je určena především studentům a doktorandům oboru mezinárodního obchodu na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Z odborné publikace mohou čerpat i studenti ekonomických oborů dalších vysokých škol (včetně soukromých) v ČR a dále i pracovníci z praxe.

Struktura odborné publikace je prioritně podřízena potřebám studentů základního (bakalářského) kurzu mezinárodního obchodu, který je již několik let vyučován podle pojetí Evropského systému převodu a akumulace kreditů (*European Credit Transfer and Accumulation System* – ECTS). Výuka podle tohoto pojetí klade mimořádný důraz na samostatnou individuální práci studentů, na jejich vyšší angažovanost ve výuce, na jejich aktivní účast při vytváření zpětné vazby mezi studenty a vyučujícími. A právě poznatky získané od studentů prostřednictvím této zpětné vazby potvrzují, že studenti jsou tomuto pojetí výuky podle standardů ECTS mimořádně nakloněni, velmi často přicházejí s vlastními přístupy a řešeními problémů, které jsou obsahem cvičení. Práce navazuje do určité míry na skriptu *Mezinárodní obchod*, která vyšla na VŠE v nakladatelství Oeconomica v r. 2007 (ISBN 978-80-245-1299-0). Na rozdíl od předchozí publikace je tato práce dovedena až do r. 2009 (v některých případech 2010), včetně charakteristik dopadů končící světové hospodářské krize.

Vedle teoretických pasáží je kniha věnována i aplikačním problémům. Za stěžejní teoretickou pasáž je možné považovat kapitolu zaměřenou na efekty mezinárodního obchodu pro spotřebitele, výrobce i společnost jako celek. Aplikační pasáže se věnují otázkám mezinárodních měnových systémů, obchodní politiky a podnikatelského prostředí. Významná je v této souvislosti i část věnovaná mezinárodním institucím, vztahujícím se k mezinárodnímu obchodu. Do publikace byla na předním místě zařazena pasáž zabývající se aktuálními trendy ve vývoji mezinárodních ekonomických vztahů (v tomto případě mezinárodnímu pohybu zboží, služeb a kapitálu) včetně charakteristiky hlavních subjektů mezinárodních ekonomických vztahů. Dovedením analýzy až do dopadů krize (tj. do konce první dekády 21. století) se tato odborná publikace také odlišuje od předchozích publikací autorů z katedry mezinárodního obchodu VŠE.

Kolektiv autorů upřímně děkuje za podporu ze strany vedení katedry (především prof. Ing. Haně Machkové, CSc.) a za cenné připomínky některých spolupracovníků. Uvítá a ve své další práci samozřejmě využije veškeré připomínky a náměty, které se po vydání publikace mohou vyskytnout.

V Praze dne 22. 10. 2010

Doc. Ing. Emilie Kalínská, CSc.

jménem autorského kolektivu

KAPITOLA

1

Aktuální trendy
ve vývoji
mezinárodních
ekonomických
vztahů

1.1 Mezinárodní obchod se zbožím a službami 2007–2009

Úvodní část kapitoly 1 je věnována aktuálnímu vývoji mezinárodního obchodu se zbožím a službami v období světové krize v letech 2007–2009. Zabývá se příčinami vzniku světové hospodářské krize, popisuje její průběh a dopady na mezinárodní obchod.

1.1.1 Vznik a průběh světové krize

Světová krize (někdy též „Velká recese“) je pojem, který se používá pro vývoj světové ekonomiky od r. 2007. Krize vznikla na finančních trzích Spojených států amerických, rychle se rozšířila téměř na celý svět a vyvolala problémy reálného sektoru. Považuje se za nejvýznamnější propad globální ekonomiky po druhé světové válce a někteří ekonomové ji proto porovnávají s Velkou depresí ze třicátých let 20. století.¹

Mezi hlavní příčiny této krize se zpravidla uvádí:

1. Monetární politika americké centrální banky (*Federal Reserve System*). V boji s recesí v r. 2001 a ve snaze oživit ekonomiku po prasknutí bubliny informačních technologií Fed přistoupila k významnému snížení úrokových sazeb, které se udržovaly na rekordně nízké úrovni až do r. 2004 (téměř 1 %), což vedlo ke vzniku neefektivních úvěrů a investic, mj. do sektoru nemovitostí.
2. Chování spotřebitelů ve vyspělých zemích, především v USA. Nízké úrokové sazby a příliv kapitálu z rozvojových zemí, mj. z Číny, zlevňoval spotřebitelské úvěry a hypotéky. Míra úspor amerických domácností v letech 1980–2006 klesla z 8 % disponibilního důchodu na téměř 0 %.² Současně došlo k velkému zadlužení soukromého sektoru. Podobný trend se v menší míře prosazoval i v zemích Evropské unie.
3. Deregulace ve finančním sektoru ve Spojených státech amerických a vznik nových forem financování. Došlo k rozvoji trhu hypoték poskytovaných méně bonitním zákazníkům, tzv. *subprime mortgage*. Tyto hypotéky byly často refinancovány pomocí sekuritizace, tj. prodeje cenných papírů jimi podložených (jednalo se o finanční inovaci). Nové finanční instrumenty, hlavně tzv. zajištěné dluhové obligace (*Collateralized Debt Obligations – CDO*), se dále prodávaly na mezinárodních finančních trzích. Odhaduje se, že globální emise CDO koncem r. 2006 činila cca 2 biliony USD.³ Kromě toho v USA došlo k rozvoji finančních institucí, které poskytovaly obdobné služby jako banky, avšak nebyly chráněny Fedem a byly tudíž velmi rizikové.

¹ Např. Barry Eichengreen a Kevin H. O'Rourke ve svém sloupci „*A tale of two depressions: What do the new data tell us?*“ na VoxEU.org na základě analýzy makroekonomických dat dospěli k závěru, že současná krize vyvolala hlubší propad než Velká deprese, nicméně oživení nastalo mnohem rychleji než ve třicátých letech. [online] [cit. 27.09.2010]. Sloupec je dostupný na WWW <<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3421>>

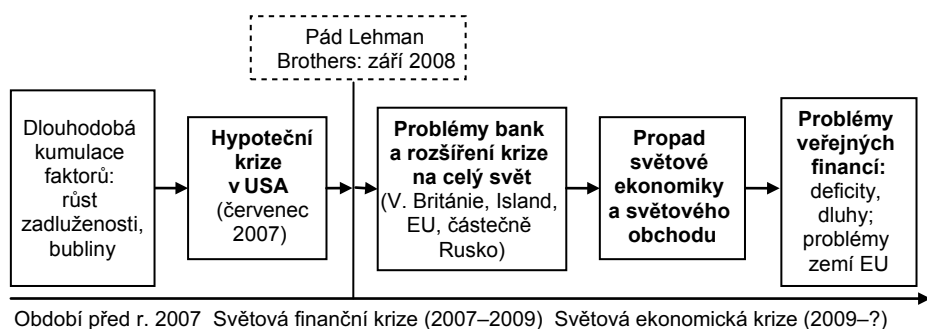
² [Allen 2010] str. 114

³ [Dvořák 2008] str. 300

4. Chyby na straně ratingových agentur a investorů, kteří hodnotili nové finanční instrumenty, mj. CDO. Vyšší rating dělal tyto cenné papíry atraktivní pro penzijní fondy a banky v porovnání se státními dluhopisy, jež přinášely nižší výnos.
5. Šíření finanční krize rovněž napomohla specifika jednotlivých zemí. Např. aktiva třech největších bank Islandu představovala desetinásobek hrubého domácího produktu země, což znemožňovalo jejich záchranu islandskou centrální bankou. Obavy o nacionalizaci a vojenský konflikt s Gruzii měly také významný dopad na finanční trhy Ruské federace.
6. Postavení rozvojových zemí. Mnohé rozvojové země, např. země Afriky, jsou závislé na vývozech do rozvinutých ekonomik a na jejich finanční (rozvojové) pomoci. Pokles domácí poptávky v rozvinutých ekonomikách a snížení poskytované pomoci proto vyvolal zpomalení v těchto zemích.

Průběh světové krize lze rozdělit do dvou velkých etap: do tzv. světové finanční krize, která má ve mnoha zemích shodný průběh kvůli propojenosti finančních trhů (problémy bank, burzovní poklesy, zmrznutí finančních trhů), a do následné globální ekonomické krize, jejíž projevy se liší podle zemí a regionů.

Průběh světové krize je znázorněn na obr. 1.1.

Zdroj: Zpracováno na základě SINGER, M. Hospodářská krize a česká ekonomika. Podklady z prezentace na VŠE v Praze, 2010-06-15. Dostupné na WWW < http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/bankovni_rada/clenove_bankovni_rady/singer_projevy.html >

Obr. 1.1 Průběh světové krize

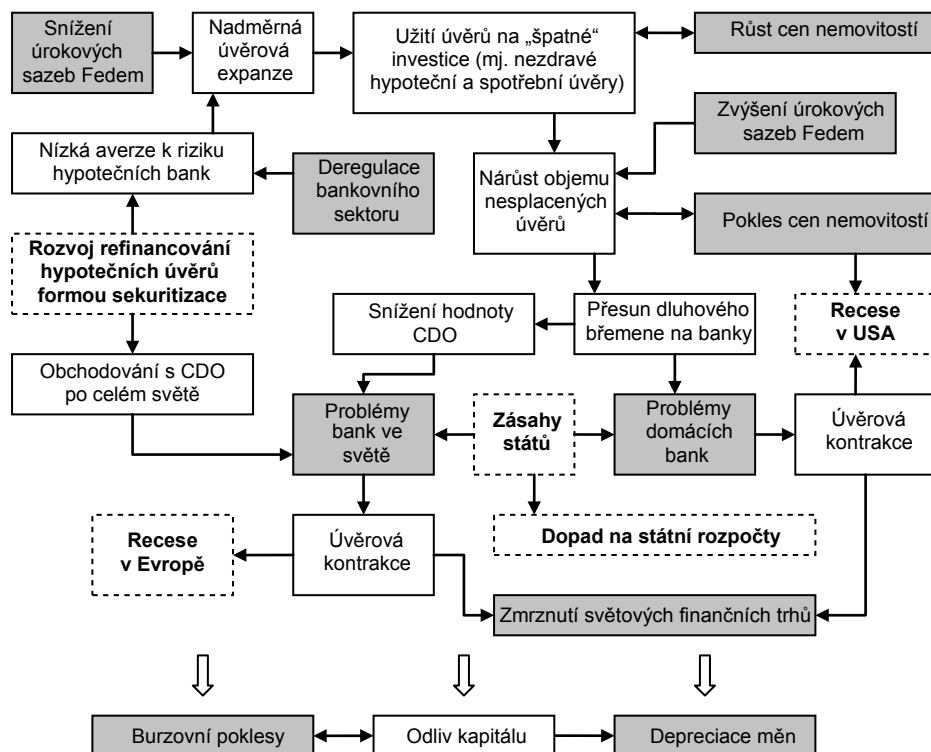
Světová finanční krize se převážně odehrála v letech 2007–2009.⁴ Na počátku r. 2010 se očekávala její druhá vlna v souvislosti se stavem veřejných financí Řecka a některých dalších zemí euro oblasti (Irsko, Španělsko a Portugalsko), což by mohlo vést k problémům evropských bank. Tomu se však podařilo zabránit poskytnutím finanční pomoci v rámci euro oblasti. Zároveň se začalo jednat o institucionálních změnách v tomto ohledu.

Světová finanční krize byla vyvolána prasknutím hypoteční bubliny v USA a vyžádala si bankrot velkých amerických, britských a islandských bank, obrovské ztráty (v řadu desítek

⁴ Někteří autoři však považují hypoteční krizi v USA za samostatnou krizi, proto uvádějí pro globální finanční krizi roky 2008–2009; viz např. [Porter 2009].

bilionů USD) a ohrozila existenci celého finančního systému. Zároveň došlo k zmrznutí finančních trhů, tj. k neochotě bank půjčovat prostředky klientům a sobě navzájem.

Podrobně je logika vzniku a vývoje světové finanční krize znázorněna na obr. 1.2.

Zdroj: Zpracováno na základě DVOŘÁK, P. *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. C. H. BECK, Praha 2008, str. 295

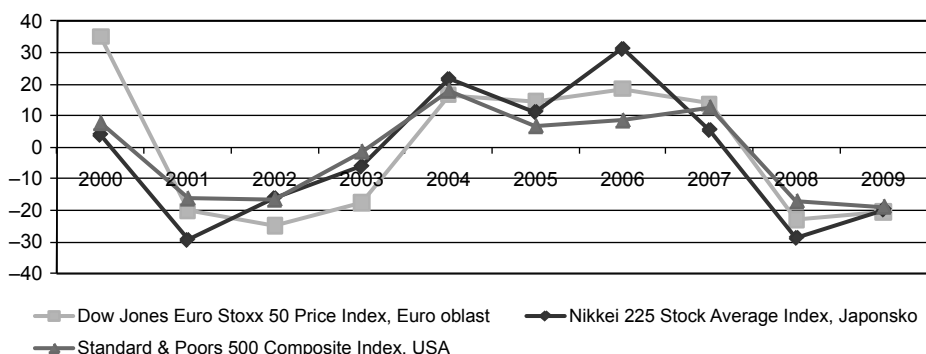
Obr. 1.2 Vznik a průběh světové finanční krize z pohledu americké ekonomiky

Dopad globální finanční krize na světové burzy je potom zachycen na obr. 1.3. Největší propad zaznamenala burza Islandu, kde pokles v r. 2008 činil 90 %; její vývoj však na obr. 1.3 pro přehlednost znázorněn není.

Světová finanční krize je ekonomy řazena do tzv. systemických krizí, které představují kombinaci dluhových, bankovních a měnových problémů. Liší se tak od finančních krizí, které představují pouze jeden typ problému. Mezinárodní měnový fond definuje systemické krize jako „... potenciálně vážné poruchy finančních trhů, které tím, že narušují efektivní fungování trhů, mohou mít velké nepříznivé dopady na reálnou ekonomiku.“⁵

Dluhové problémy v našem případě představují hlavní příčinu vzniku světové finanční krize. Za dluhový problém lze např. považovat situaci v USA před americkou hypoteční krizí (vnitřní zadluženost) a situace na Islandu a v Řecku (vnější zadluženost). Někteří ekonomové

⁵ [IMF 1998]

Zdroj: Evropská centrální banka

Obr. 1.3 Vývoj burzovních indexů, meziroční změny (v %)

také poukazují na růst zadluženosti v Číně jako na možný problém (objem nefinančních úvěrů v zemi činil 118–135 % jejího hrubého domácího produktu na konci r. 2008).⁶

Významné bankovní problémy během současné krize nastaly ve Spojených státech amerických, ve Velké Británii a na Islandu. Jednalo se o bankrot velkých hypotečních bank, např. Countrywide Financial a Ameriquist, investičních bank Bear Sterns a Lehman Brothers; ve Velké Británii hypoteční banky Northern Rock. Zkrachovaly také všechny tři největší islandské finanční instituce: Glitnir, Landsbanki a Kaupthing. Většina těchto bank byla znárodněna vládami zmíněných států.

Příkladem nedávných měnových problémů je situace na Islandu, kde islandská koruna ztratila více než 100 % své hodnoty oproti euru a dolaru a začala být kotována administrativně centrální bankou Islandu. K významné depreciaci měny došlo také v Rusku v souvislosti s odlivem kapitálu během finanční krize. Za situaci podobnou měnové krizi lze považovat i znehodnocení amerického dolaru v r. 2008 v souvislosti s problémy americké ekonomiky a znehodnocení eura v r. 2010 v reakci na problémy Řecka a obavy o stabilitu euro oblasti.

Světová ekonomická krize je označení pro vývoj světové ekonomiky od r. 2009, který je charakterizován rozšířením dopadů finanční krize na reálnou ekonomiku: snížení domácí poptávky, deflace, bankrot velkých firem, recese, snížení světového exportu a importu. Tato fáze krize v době zpracování této publikace ještě oficiálně neskončila, i když od poloviny r. 2009 se již ve mnoha zemích pozoruje oživení, tj. jedná se o překonání dna.⁷

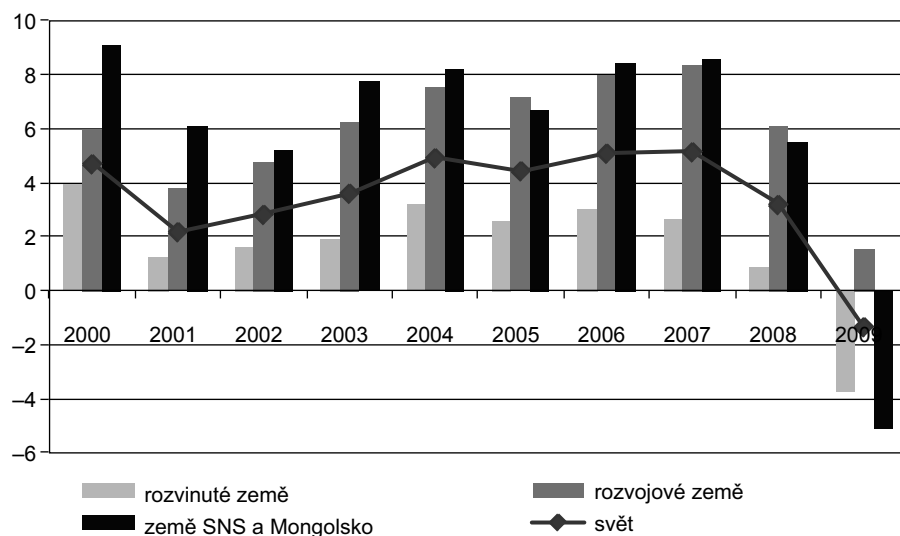
Důležitou charakteristikou světové ekonomické krize je její asymetrie. Nejvíce postižené jsou rozvinuté země, především USA a Island (tempa růstu reálného HDP v r. 2009 činila cca. –2,8 % a –6,8 %), tranzitivní ekonomiky, mj. Ruská federace a pobaltské státy (–7,9 % a –15,6 % v průměru u Pobaltí v r. 2009), a rozvojové země závislé na přílivu zahraničního kapitálu.

⁶ [Kohout 2009] str. 117

⁷ Zprávy o konci recese se někdy publikují se značným zpožděním kvůli statistickým výpočtům a následné analýze. Tak např. americký Národní úřad pro ekonomický výzkum (*National Bureau of Economic Research* – NBER) teprve koncem září r. 2010 oficiálně oznámil, že Spojené státy překonaly recesi v polovině r. 2009.

Naopak mnohé země Asie a Latinské Ameriky méně zapojené do mezinárodních finančních trhů, ale také např. Čína a Indie, relativně rychle překonaly snížení domácí poptávky a růst nezaměstnanosti. V jejich případě se očekává rychlejší růst v r. 2010. Oživení ve světě také napomohla protikrizová opatření přijatá v letech 2008–2009.⁸

Dopad světové ekonomické krize na různé skupiny zemí je zachycen na obr. 1.4.

Zdroj: Mezinárodní měnový fond; vlastní výpočty

Poznámka: Mezinárodní měnový fond nevyčleňuje zvlášť transformující se země. Země SNS a Mongolsko jsou tedy součástí rozvojových ekonomik.

Obr. 1.4 Tempa růstu reálného hrubého domácího produktu (v %)

Světová ekonomická krize měla i další dopady. Např. v rámci Evropské unie došlo k významnému nárůstu deficitu státních rozpočtů řady zemí euro oblasti – Řecka, Irsko, Španělska a Portugalska (někdy označovaných jako PIGS/GIPS podle počátečních písmen anglických názvů). Pro řešení tohoto problému byl vytvořen stabilizační fond v rozsahu 750 mld. EUR.

Dlouhotrvajícím následkem světové ekonomické krize pravděpodobně také bude nízká zaměstnanost vyvolaná relativně velkým propadem světové ekonomiky. Podle doporučení Konference OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD) jedním z cílů hospodářské politiky po krizi by proto měla být tvorba pracovních míst zejména v rozvojových zemích.

Reakcí na světovou krizi bylo zavedení protikrizových opatření na národní a později i mezinárodní úrovni (např. aktivity Mezinárodního měnového fondu). Řada ekonomů člení tato opatření do několika kategorií.⁹

⁸ [UNCTAD 2010]

⁹ [Gajdar 2010] str. 26–29

1. Prvními z časového hlediska byla opatření zaměřená na záchranu bank. Zahrnovala úvěry od věřitele v poslední instanci, znárodnění a restrukturalizaci bank, snížení úrokových sazeb na velmi nízkou úroveň, garance odkupu problémových aktiv a vkladů fyzických osob apod. Tato opatření byla uplatněna v USA, zemích Evropského hospodářského prostoru, Japonsku, Jižní Koreji a v některých dalších státech.
2. Druhá skupina opatření měla za cíl povzbuzení ekonomiky prostřednictvím nástrojů monetární politiky. Jednalo se o snížení úrokových sazeb ve většině zemí (výjimkou byl např. Island), znehodnocení domácí měny, zásahy centrální banky do ekonomiky prostřednictvím poskytování úvěrů nebankovním subjektům nebo financování státního rozpočtu. Tato opatření uplatňovaly jak rozvinuté, tak i rozvojové země.
3. Třetí skupina opatření měla stejný cíl, avšak zahrnovala nástroje fiskální politiky a z hlediska ekonomické teorie měla keynesiánský charakter. Zahrnovala podporu některých odvětví (automobilový průmysl, infrastruktura, stavebnictví, nové technologie, export apod.), snížení daní, podporu malého a středního podnikání a některé další nástroje. Do této skupiny lze např. zařadit protikrizová opatření České republiky a Slovenska.
4. Poslední skupinu tvoří ostatní opatření, jejichž cílem bylo např. zachování důvěry ekonomických subjektů, úvahy o reformách a strukturálních změnách apod. Teoreticky sem lze zařadit i finanční pomoc Řecku poskytnutou zeměmi euro oblasti, neboť se nejednalo o přímou podporu domácí ekonomiky.

1.1.2 Dopady krize na mezinárodní obchod

Vliv světové krize na mezinárodní obchod lze zkoumat z různých hledisek. Za prvé musíme zjistit, jakým způsobem a kdy tento vliv vznikl.

Základními kanály vlivu globální krize na světový export a import obecně jsou:

1. Pokles domácí poptávky. Snížení výdajů na spotřebu a investice v ekonomice vede ke snížení dovozů a současně vývozů jiných států. Jedná se tedy o nejdůležitější faktor, neboť existence poptávky je nezbytná.
2. Makroekonomická nestabilita. Nejistota ohledně budoucího vývoje může demotivovat ekonomické subjekty dovážet nebo vyvážet zboží a služby.
3. Zhoršení situace na finančních trzích: omezení přístupu k úvěrům nebo růst úrokových sazeb. Zejména se to týká exportérů a importérů, kteří financují svou činnost pomocí úvěrů.
4. Vývoj měnových kurzů a změna kurzového režimu. Znehodnocení měny zvyšuje cenovou konkurenceschopnost exportérů a omezuje import do země a naopak. Zpravidla se tyto změny projevují s určitým časovým zpožděním kvůli existenci již podepsaných kontraktů. Přejít na jiný kurzový režim potom může dokonce ztížit obchodování.¹⁰
5. Růst protekcionismu kvůli snahám států podpořit domácí výrobce. V praxi se jedná o zavedení dočasných obchodních překážek u členských zemí Světové obchodní organizace a dovozních cel, množstevních a jiných omezení u nečlenských států.

¹⁰ Např. přechod na administrativní stanovení kurzu měny může zvětšit časové průtahy a vést k dodatečným nákladům.

Vzhledem k tomu, že pokles domácí poptávky (recese) je nejvýznamnějším faktorem ovlivňujícím obchod a světová ekonomická krize se začala rozvíjet od r. 2009, lze očekávat, že v r. 2010 by měl klesat i mezinárodní obchod.

Obr. 1.5 zachycuje roční přírůstky světového exportu výkonů (zboží a služeb)¹¹ v porovnání s přírůstky světového hrubého domácího produktu (HDP) v běžných cenách a světovou inflací za období 1980–2009.

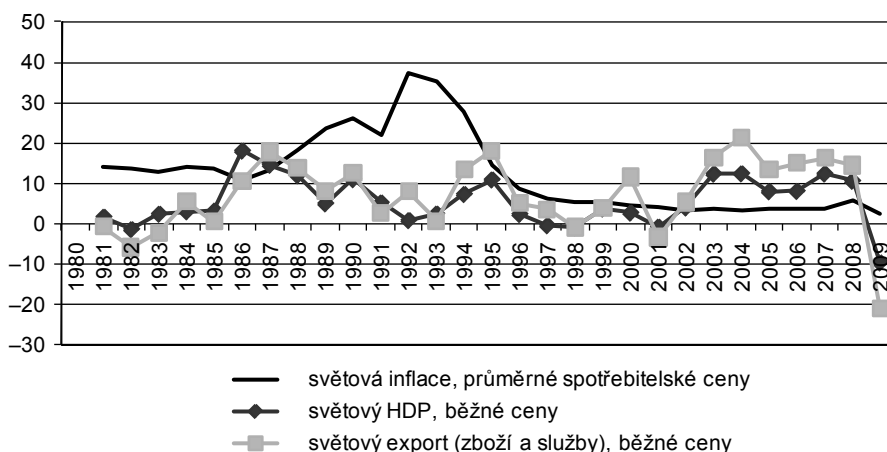
Z obr. 1.5 je patrné, že světový export rostl od konce osmdesátých let rychlejšími tempy než hrubý domácí produkt, přičemž největší rozdíly byly charakteristické právě pro roky 2000–2009. Inlace rovněž zůstávala v tomto období na relativně nízké úrovni s výjimkou r. 2008, kdy se do ní pravděpodobně promítly zvýšené ceny komodit, mj. ropy a potravin.

Zpomalení růstu světového exportu výkonů nastalo v r. 2008. Tempo růstu bylo ale stále vyšší než u hrubého domácího produktu. V r. 2009 však došlo k prudkému poklesu obou veličin, což potvrzuje výše stanovenou hypotézu o poklesu obchodu.¹² Pomalejší pokles cen potom ukazuje na významnou změnu objemu (množství).

Nicméně světová inflace nemusí přesně popisovat změny exportních cen. Zkusili jsme proto zpřesnit výpočty použitím implicitního cenového deflátoru vypočteného pomocí vzorce:

$$I_p = \frac{I_H}{I_Q}$$

kde I_p je změna cen (implicitní deflátor), I_H je změna hodnoty a I_Q je změna objemu.

Zdroj: Světová obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond; vlastní výpočty

Obr. 1.5 Roční přírůstky světového exportu, světového HDP a světová inflace (v %)

¹¹ V této kapitole předpokládáme, že světový export se rovná světovému importu, proto pracujeme pouze s jednou veličinou. V praxi však existují rozdíly dané statistickými nepřesnostmi a kurzovými změnami.

¹² Kvůli rychlejšímu poklesu světového exportu zboží a služeb došlo rovněž ke snížení jeho podílu na světovém hrubém domácím produktu, tj. ke snížení otevřenosti světa (z 32,8 % v r. 2008 na 28,7 % v r. 2009).

Tabulka 1.1 obsahuje výsledky těchto výpočtů.

Tab. 1.1 Roční přírůstky světového exportu výkonů (hodnoty, ceny a objem v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
hodnota	11,69	-3,30	5,39	16,43	21,46	13,40	15,09	16,37	14,54	-20,74
ceny	-0,33	-3,58	1,84	10,69	10,01	5,53	5,35	8,58	11,03	-10,93
objem	12,06	0,29	3,48	5,19	10,41	7,45	9,25	7,17	3,16	-11,02

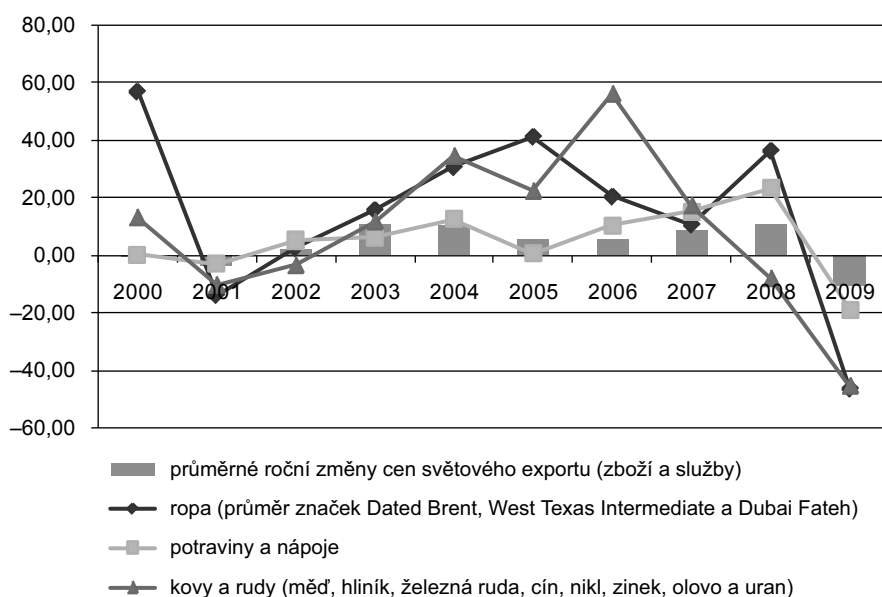
Zdroj: Světová obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond

Poznámka: Výpočty mohou obsahovat určitou metodickou nepřesnost, neboť se jedná o data z různých zdrojů.

Z tab. 1.1 je zřejmé, že změny exportních cen byly mnohem vyšší než vývoj světové inflace, přičemž růst těchto cen se od r. 2003 zrychloval, někdy dokonce převyšoval růst fyzického objemu. Tak např. růst hodnoty světového exportu v r. 2008 (14,54 %) byl dán převážně růstem cen (11,03 %). Objemově export tehdy vzrostl pouze o 3,16 %. Pokles exportu v r. 2009 nicméně představoval rovnoměrné snížení cen a objemu.

Dosud jsme však pracovali s průměrnými exportními cenami. Abychom měli lepší představu o cenovém vývoji, musíme prozkoumat i vývoj cen důležitých komodit. Na obr. 1.6 vývoj implicitního deflátoru je proto porovnán s vývojem cen ropy, potravin a nápojů a kovů a rud.

Obr. 1.6 ukazuje, že v r. 2008 došlo k významnému zvýšení cen ropy (o 36,4 % na téměř 150 USD za barel) a cen potravin (o 23,3 %). Ceny kovů a rud naopak prudce klesaly po svém maximu v r. 2006. V literatuře tato situace dostala název „komoditní boom“ (u zemědělské produkce se rovněž používal pojem „agflace“). Možnou příčinou tohoto vývoje je odliv

Zdroj: Mezinárodní měnový fond; Světová obchodní organizace; vlastní výpočty

Obr. 1.6 Roční změny cen vybraných skupin komodit v porovnání s průměrnými ročními změnami cen světového exportu (zboží a služby v %)

kapitálu z hypotečního sektoru ve snaze najít méně riziková aktiva. Rok 2009 však přinesl konec tohoto boomu, což bylo pravděpodobně způsobeno poklesem světové poptávky.

Dalším důležitým bodem v analýze dopadu krize na mezinárodní obchod je sledování změn v **teritoriální struktuře** obchodu. Tabulka 1.2 zachycuje změny podílu největších ekonomik světa na světovém obchodě (zboží a služby) v hodnotovém vyjádření.

Tab. 1.2 Podíl světových center na celkovém světovém obchodě (export a import, v%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
USA	15,68	15,22	14,50	13,30	12,67	12,51	12,21	11,44	10,87	10,98
EU (27)	39,06	40,48	41,12	42,34	41,70	40,11	39,63	39,97	38,75	38,45
Japonsko	6,41	5,86	5,60	5,39	5,32	5,10	4,92	4,63	4,64	4,44
BRIC	6,10	6,65	7,25	8,05	8,92	9,88	10,67	11,45	12,31	12,71
Světový obchod	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Zdroj: Světová obchodní organizace; vlastní výpočty

Poznámka: U Evropské unie je použit celkový (vnitrouní a zahraniční) obchod.

Z tab. 1.2 je patrná dlouhodobá tendence: oslabování role tradičních center světové ekonomiky (především USA a Japonska, podíl Evropské unie osciluje) a posilování role zemí BRIC (Brazílie, Ruska, Indie a Číny), jejichž podíl na světovém obchodě se zvýšil více než dvakrát v letech 2000–2009 (z 6,10 % na 12,71 %). Lze předpokládat, že světová krize tyto tendence dokonce prohloubila, neboť rozvinuté země byly jí více postiženy. Tak např. podíl USA a EU na celkovém světovém obchodě začal klesat již v r. 2008.

Podrobněji výše uvedené tendence umožňuje zjistit tabulka 1.3, která zachycuje roční změny objemu (množství) světového obchodu se zbožím u regionů a vybraných zemí.

Tab. 1.3 Roční změny objemu světového obchodu se zbožím, vybrané regiony a země (v %)

Region / země	Export, objem				Import, objem			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Svět	9,2	5,8	3,0	-13,7	8,5	6,6	2,2	-13,1
Rozvinuté země	8,5	3,9	2,8	-14,8	7,2	3,7	0,0	-14,2
Japonsko	11,8	6,8	4,9	-25,3	4,3	0,8	-0,9	-12,8
USA	10,5	6,8	5,5	-14,9	5,4	1,1	-3,7	-16,5
Evropská unie	8,9	3,2	2,5	-13,7	8,9	4,8	1,1	-13,7
Jihovýchodní Evropa a SNS	6,0	8,6	0,8	-15,5	21,4	26,1	16,0	-28,2
Jihovýchodní Evropa	16,1	17,9	-13,3	-20,1	10,5	23,7	-9,5	-19,5
SNS	5,5	8,1	1,6	-15,2	23,6	26,5	18,9	-29,2
Rozvojové země	10,8	8,7	4,2	-11,7	10,2	10,6	5,3	-9,5
Afrika	1,3	4,8	-2,8	-10,0	9,9	11,2	11,6	-2,4
Subsaharská Afrika	1,1	4,7	-1,4	-10,3	12,6	8,8	3,7	-5,6
Latinská Amerika a Karibik	5,6	2,4	-0,6	-9,7	13,2	11,6	8,6	-17,1
Východní Asie	18,3	15,6	7,3	-10,2	10,6	10,2	0,6	-4,6
Čína	25,4	21,8	10,5	-13,0	13,3	14,1	2,4	-0,2
Jižní Asie	10,9	6,3	14,9	-18,9	9,9	10,9	7,2	-6,9
Indie	11,3	15,2	10,7	-7,9	9,9	16,9	10,4	-7,5
Jihovýchodní Asie	10,3	6,9	2,1	-9,7	7,3	6,7	8,0	-15,9
Západní Asie	3,8	2,0	7,4	-14,4	9,4	16,7	8,4	-12,8

Zdroj: Konference OSN o obchodu a rozvoji. Trade and Development Report 2010, str. 5

Z tab. 1.3 je zřejmé, že pro většinu regionů se změny objemu obchodu dostaly do záporných hodnot právě v r. 2009. Celosvětový průměr činil –13,7 % u exportu a –13,1 % u importu. Pokles v rozvinutých zemích a v jihovýchodní Evropě a Společenství nezávislých států byl přitom větší, což vedlo k oslabení jejich postavení v mezinárodním obchodě.

Rozvojové země v průměru vykazovaly lepší výsledky, proto jejich postavení se posílilo. Nejlepších výsledků přitom dosahovaly Afrika, východní Asie (včetně Číny) a Indie. Latinská Amerika a Karibik zažily velký pokles objemu importu, ale podprůměrný pokles objemu exportu.

Vývoj teritoriální struktury mezinárodního obchodu tedy odpovídal stupni postižení regionů/zemí světovou ekonomickou krizí.

Změny v **komoditní struktuře** mezinárodního obchodu udávají tabulky 1.4 a 1.5, které zachycují podíl vybraných skupin komodit a služeb na světovém exportu zboží a služeb a roční změny exportu těchto skupin.

Tab. 1.4 Podíl vybraných skupin zboží a služeb na světovém exportu zboží a služeb (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Zemědělské výrobky	8,55	8,94	9,02	8,99	8,50	8,08	7,78	8,07	8,33
Potraviny	6,69	7,18	7,26	7,25	6,82	6,49	6,23	6,54	6,92
Paliva a suroviny	13,30	12,51	12,07	12,74	14,09	17,17	19,03	18,96	21,93
Paliva	10,33	9,66	9,37	10,04	10,95	13,82	14,78	14,50	17,78
Průmyslové výrobky	72,77	73,11	73,39	72,74	72,14	69,63	68,19	68,04	64,97
Železo a ocel	2,21	2,14	2,22	2,40	2,94	3,03	3,10	3,42	3,65
Chemikálie	9,04	9,69	10,29	10,58	10,66	10,50	10,28	10,58	10,59
Stroje a dopravní zařízení	40,85	40,19	39,66	38,86	38,35	36,72	36,11	35,47	33,22
Textilie	2,44	2,41	2,40	2,30	2,13	1,95	1,82	1,72	1,55
Oblečení	3,06	3,14	3,14	3,08	2,82	2,64	2,55	2,47	2,25
Celkový vývoz zboží	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Doprava	23,47	23,22	22,56	22,29	22,93	23,23	22,88	22,86	23,53
Cestování	31,95	31,21	30,39	29,19	28,66	27,70	26,76	25,72	25,30
Jiné služby	44,58	45,56	47,04	48,52	48,41	49,07	50,36	51,42	51,17
Celkový vývoz služeb	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Zdroj: Světová obchodní organizace; vlastní výpočty

Poznámka: Údaje pro r. 2009 nebyly k dispozici v době zpracování kapitoly.

Z tab. 1.4 je zřejmé, že podíl průmyslových výrobků, mj. strojů a dopravních zařízení, na celkovém exportu zboží dlouhodobě klesá. Podíl paliv a surovin naopak roste a v letech 2000–2009 se zvýšil o více než 8 %, což bylo mimo jiné vyvoláno rostoucími cenami ropy a dalších paliv, zejména během komoditního boomu.

V letech 2007–2008 také došlo k růstu podílu potravin a zemědělských výrobků, který předtím osciloval. Podíl železa a oceli rostl i přes významný pokles cen. Světová krize v r. 2008 tedy nepřinesla v tomto ohledu velké změny.

U služeb docházelo k dlouhodobému poklesu podílu cestování na světovém exportu služeb. Podíl dopravy osciloval před krizí, v r. 2008 se však mírně zvýšil.